

Piotr Kopiec¹
piotr.kopiec@kul.pl
Katolicki Uniwersytet Lubelski
ORCID: 0000-0002-0581-0737

Papież Franciszek a ewangelicyzm

Pope Francis and evangelicalism

Cytacja: Kopiec P., *Papież Franciszek a ewangelicyzm*, Nurt SVD, t. 149, nr 1, 2021, s. 127-140.

Streszczenie

Artykuł ma na celu przedstawienie relacji katolicko-ewangelickich podczas pontyfikatu papieża Franciszka. Autor stwierdza, że biskup Rzymu wykorzystuje szanse, których dostarczają mu tendencje i wydarzenia w ruchu ekumenicznym, ale też szanuje kierunki ekumeniczne wyznaczone przez jego poprzedników. Istotnym punktem zbieżności z Kościołami ewangelickimi jest społeczne i ekologiczne zaangażowanie papieża, które znajduje często wręcz entuzjastyczne oceny wśród ewangelików. Prezentacja działań Franciszka opiera się na analizie literatury bezpośrednio dotyczącej głównego zamierzenia, jak i na syntetycznym przeglądzie opracowań na temat struktury ekumenizmu oraz relacji międzywyznaniowych – dla nakreślenia koniecznego kontekstu.

Słowa kluczowe: ekumenizm, ewangelicyzm, papież Franciszek, reformacja.

Abstract

The article aims to present Catholic-Evangelical relations during the pontificate of Pope Francis. The author states that the bishop of Rome takes advantage

---

¹ Dr hab. teologii, dr socjologii, wykładowca w Instytucie Ekumenicznym KUL oraz w Instytucie Nauk o Rodzinie i Pracy Socjalnej KUL; członek Międzynarodowej Wspólnoty Ekumenicznej oraz „Societas Oecumenica”; badania naukowe obejmują współczesną teologię protestancką, zagadnienia etyczne i społeczne w dialogach ekumenicznych, procesy historyczne oraz kulturowe uruchomione przez reformację, współczesne zjawiska społeczne, takie jak konsumpcjonizm czy globalizacja kulturowa.

of the opportunities provided by the trends and events in the ecumenical movement, but also respects the ecumenical directions set by his predecessors. An important point of convergence with the Evangelical Churches is the social and ecological commitment of the Pope, which is often praised by evangelists. To outline the necessary context, the presentation of Francis' activities is based on an analysis of the literature directly related to the main goal, as well as a synthetic review of studies on the structure of ecumenism and interfaith relations.

Keywords: evangelicalism, Pope Francis, ecumenism, Reformation.

Wstęp

Na początku należy nieco uporządkować terminologię. Z pełną świadomością nieuchronnych uproszczeń będziemy w tym artykule mówić o ewangelicyzmie w odniesieniu do Kościołów wyrosłych z pierwszej fazy reformacji, a więc głównie do tradycji luterzańskich i reformowanych, w odróżnieniu od ewangelikalizmu, który będzie obejmował wspólnoty protestanckie wywodzące się z drugiej fazy – XVIII-wiecznej. Naturalnie taki podział pomija czynniki różnicujące, dotyczące przyjętego ustroju kościelnego, stosunku do historii czy do ekskluzywizmu zasady *sola Scriptura*, ale pozwala na wyodrębnienie jakiejś charakterystyki w ekumenicznych działaniach papieża Franciszka.

Ponadto, ustalając specyfikę ekumenicznej postawy papieża wobec Kościołów luterzańskich i reformowanych, należy założyć, że adresatem różnych kroków ekumenicznych są zarówno poszczególne Kościoły krajowe, jak i organizacje skupiające wiernych obu tradycji w skali globalnej, a mianowicie Światowa Federacja Luterńska oraz Światowa Wspólnota Kościołów Reformowanych. Wreszcie, biorąc pod uwagę rzeczywistość ruchu ekumenicznego, warto podzielić działania ekumeniczne papieża Franciszka w odniesieniu do wspólnot ewangelickich na te, które dotyczą bezpośrednio doktryny teologicznej, jak i na te, które obejmują szeroko pojęte zaangażowanie społeczne.

Artykuł ma na celu przedstawienie charakterystyki aktualnego pontyfikatu wobec Kościołów tradycji luterńskiej i reformowanej, ujmowanych teologiczną etykietą ewangelicyzmu. Prezentacja działań Franciszka opiera się na analizie literatury bezpośrednio dotyczącej głównego zamierzenia, jak i na syntetycznym przeglądzie opracowań na temat struktury ekumenizmu oraz relacji międzywyznaniowych – dla nakreślenia koniecznego kontekstu.

1. Ewangelicyzm w kontekście ekumenizmu papieża Franciszka

Opisanie stosunku papieża Franciszka do Kościołów ewangelickich wymaga sformułowania kilku uwag, które pomogą uporządkować tok prezentacji.

Po pierwsze, od początku pontyfikatu biskup Rzymu deklaruje ekumeniczny kierunek. Kardynał Kurt Koch, przewodniczący Papieskiej Rady do spraw Popierania Jedności Chrześcijan, w jednym z wywiadów powiedział, iż „papież ma bardzo ekumeniczne serce” i że ekumenizm, jedność chrześcijan, tkwi mocno w sercu Ojca Świętego. Co charakterystyczne, papież podkreśla ten aspekt ekumenizmu, który od 90. lat XX wieku staje się coraz istotniejszy, a więc wspólną troskę o chrześcijan prześladowanych: „Dla mnie ekumenizm jest priorytetem. Dzisiaj mamy do czynienia z ekumenizmem krwi. W niektórych krajach chrześcijanie są zabijani z powodu noszenia krzyża czy Biblii, a przed śmiercią nikt nie pyta się ich, czy są anglikanami, luteranami, katolikami czy prawosławnymi” (Tornielli, 2014).

Po drugie, warto zauważyć, że dotychczasowy pontyfikat kontynuuje główne kierunki udziału Kościoła katolickiego w ruchu ekumenicznym, rozpoczęte po Soborze Watykańskim II i wytyczane przez kolejnych biskupów Rzymu. Ma to, oczywiście, konsekwencje dla relacji katolicko-luterańskich i katolicko-reformowanych. W obu przypadkach rozwija się oficjalny dialog teologiczny, realizowany przez Papieską Radę do spraw Popierania Jedności Chrześcijan oraz przedstawicieli odpowiednio Światowej Federacji Luterańskiej (*Lutheran World Federation*) i Światowej Wspólnoty Kościołów Reformowanych (*World Communion of Reformed Churches*) – do 2010 roku Światowego Aliansu Kościołów Reformowanych (Napiórkowski, 1996, s. 528). Od 2009 roku trwa piąta faza dialogu katolicko-luterańskiego, która dotychczas przyniosła owoce w postaci dwóch dokumentów: *Od konfliktu do komunii: luterańsko-katolickie wspólne upamiętnienie reformacji w 2017 roku* (*From Conflict to Communion: Lutheran-Catholic Common Commemoration of the Reformation in 2017*) oraz *Wspólne upamiętnienie 500-lecia reformacji z 2016 roku* (*Joint Commemoration of the 500th Anniversary of the Reformation*).

W odniesieniu do dialogu katolicko-reformowanego warto zauważyć, że w latach 2011-2016 trwała jego czwarta faza, w trakcie której opublikowano raport *Usprawiedliwienie i sakramentalność. Wspólnota chrześcijańska jako czynnik sprawiedliwości* (*Justification and Sacramentality. The Christian Community as an Agent for Justice*). Trzeba tu wspomnieć, że powyższy dokument wiąże dwa kluczowe motywy, mocno wpływające

na ten dialog. Mianowicie kontynuuje poprzednią tematykę rozmów, koncentrującą się na roli Kościoła w świecie oraz – po podpisaniu katolicko-luterańskiej *Wspólnej deklaracji w sprawie nauki o usprawiedliwieniu (Joint Declaration on the Doctrine of Justification)* – odnosi się do kwestii usprawiedliwienia, podkreślając zbieżności między stanowiskami reformowanym i katolickim, wykazywane przez najnowszą refleksję teologiczną. Zbieżności te doprowadziły zresztą do podpisania powyższej deklaracji przez Kościoły reformowane w 2017 roku.

Ogólnie można pokusić się o opinię, że ostatnia dekada, obejmująca również pontyfikat papieża Franciszka, nie dostarczyła jakichś przełomowych wydarzeń ekumenicznych. Ruch ekumeniczny zachowuje swoją dynamikę, chociaż intensyfikują się stare wyzwania oraz powstają nowe.

Ekumeniczne relacje katolicko-luterańskie oraz katolicko-reformowane nie ograniczają się jednak do oficjalnych dialogów toczonych na poziomie globalnym. Realizują się również w przestrzeniach krajowych czy regionalnych (najważniejszych przykładów dostarczają tutaj Niemcy oraz Stany Zjednoczone), prowadzone są także przez mniej sformalizowane albo nieformalne grupy ekumeniczne, zespoły eksperckie teologów czy wspólnoty modlitewne, a więc w przestrzeni określanej mianem ekumenizmu oddolnego (*grassroots ecumenism*; Kopiec, 2019, s. 16). Ponadto obie relacje są bardzo istotną częścią ruchu ekumenicznego pojętego jako całość. Refleksja teologiczna oraz modele współpracy w nich wypracowane stanowią źródło inspiracji dla innych stosunków międzywyznaniowych, a także dla globalnych organizacji ekumenicznych, takich jak Światowa Rada Kościołów (ŚRK). Pontyfikat papieża Franciszka również potwierdza tę diagnozę, co pokazały już pierwsze miesiące sprawowania przez niego urzędu (Scerri, 2018, s. 21).

Po trzecie, w kontekście tematu artykułu należy dokonać rozróżnienia między faktami ekumenicznymi i międzywyznaniowymi, które miały i mają miejsce podczas pontyfikatu rozumianego jako okres sprawowania urzędu przez papieża Franciszka, a jego indywidualnymi wypowiedziami i czynami, dotyczącymi relacji katolicko-reformowanych i katolicko-luterańskich. Naturalnie zabieg ten jawi się jako nieco sztuczny, ale pozwala na ukazanie, na ile dynamika ekumenizmu warunkowana jest przez specyfikę danego pontyfikatu.

Po czwarte, co sygnalizowała już wzmianka o dokumentach dialogu katolicko-luterańskiego, okres pełnienia urzędu przez Franciszka jest czasem rocznic wielkich wydarzeń, bezpośrednio dotyczących ewangelicyzmu. Przede wszystkim chodzi tutaj o obchody 500-lecia reformacji, ponadto o 70-lecie powstania ŚRK, w której głos Kościołów luterańskich i reformowanych jest bardzo istotny.

Wreszcie, rozważając relacje katolicko-ewangelickie w czasie pontyfikatu Ojca Świętego Franciszka, warto zwrócić uwagę na pośrednie zbieżności, o których jednakże rzadziej się wspomina. Mianowicie w nauczaniu papieża, którego dominantą jest troska o sprawiedliwe i pokojowe społeczeństwo, można odnaleźć wiele motywów wspólnych z myślą społeczną rozwijaną w Kościołach luterańskich i reformowanych, a także ogólnie w ruchu ekumenicznym.

Powyższa lista nie jest z pewnością kompletna. Pomaga jednak nakreślić kontekst dla kilku szczegółowych przykładów, które obrazują specyfikę postawy papieża Franciszka odnośnie do Kościołów ewangelickich. Na początku warto wspomnieć o obchodach 500-lecia reformacji.

2. Papież Franciszek wobec obchodów 500-lecia reformacji

O ile cztery wieki po wystąpieniu Marcina Lutra Europa pogrążona była w krwawym konflikcie, a symboliczna rocznica stawała się raczej okazją do wzajemnego podkreślania historycznych krzywd oraz teologicznych rozbieżności, o tyle 100 lat później obchody jubileuszu reformacji stanowiły okazję do manifestacji woli jedności wspólnot katolickiej i ewangelickiej. Lata poprzedzające rok jubileuszowy były wypełnione nabożeństwami, modlitwami, konferencjami, wykładami, wystawami oraz koncertami, które przedstawiały historię procesu reformacji, zgłębiały jej istotę, a także starały się rozważyć drogi ku jedności chrześcijaństwa. Naturalnie rocznica mobilizowała również środowiska antyekumeniczne z obu stron, niemniej jednak w głównym nurcie dominowała refleksja nad wykorzystaniem jubileuszu dla rzeczowej dyskusji nad wspólną przyszłością.

Ponadto, chociaż często środowiska ewangelickie mówiły o „świętowaniu” 500-lecia reformacji, to we wspólnych obchodach przeważała świadomość, iż wystąpienie Lutra było początkiem rozdziału Kościoła. Opinia ta została wyraźnie podkreślona przez kard. Kurta Kocha, który stwierdził, że lepiej jest mówić o upamiętnianiu 500-lecia reformacji niż o jej świętowaniu. Kardynał dodał następnie, że w tym upamiętnianiu przede wszystkim wyrażamy wdzięczność za „historię, której nie tworzy jedynie 500 lat konfliktu, ale też ostatnie 50 lat dialogu” i że „musimy pokutować za to, że reformacja nie dokonała upragnionej przez Lutra odnowy Kościoła, ale podział i straszne wojny wyznaniowe” (Koch, 2017, s. 4).

Słowa kard. Kocha nawiązują do wspomnianego już dokumentu dialogu katolicko-luterańskiego (*From Conflict to Communion*, nr 9), opublikowanego jako wprowadzenie w jubileuszowy rok 2017.

W przedmowie do tekstu sygnatariusze formułują spostrzeżenie, które może zostać uznane za pewien manifest wspólnej relacji: „Prawdziwa jedność Kościoła może istnieć jedynie jako jedność w prawdzie Ewangelii Jezusa Chrystusa. Fakt, że dążenie do tej prawdy w XVI wieku doprowadziło do utraty jedności zachodniego chrześcijaństwa, należy do ciemnych kart historii Kościoła. W 2017 roku musimy otwarcie wyznać, że przed Chrystusem byliśmy winni zniszczenia jedności Kościoła. Ten upamiętniający rok odsłania przed nami dwa wyzwania: oczyszczenie i uzdrowienie pamięci i przywracanie jedności chrześcijańskiej w zgodzie z prawdą Ewangelii Jezusa Chrystusa (Ef 4,4-6)”.

Manifest zawarty w dokumencie został kilka lat później dopełniony przejmującym gestem. Dnia 31 października 2017 roku w katedrze w szwedzkim Lund papież Franciszek otworzył centralne obchody upamiętniające początek reformacji. Obecność głowy Kościoła katolickiego i najważniejszych duchownych luterańskich w liczącym 1000 lat kościele, który pierwotnie był świątynią katolicką, stała się symbolem wspólnej odpowiedzialności za dążenie do jedności. Podkreślały to słowa papieża, wygłoszone podczas tego spotkania: „Tutaj w Lund, podczas nabożeństwa modlitewnego, chcemy zmanifestować nasze pragnienie trwania wspólnie w Chrystusie tak, abyśmy mogli żyć [...]. Jest to również moment podziękowania Bogu za wysiłki wielu naszych braci i sióstr z różnych wspólnot eklezjalnych, którzy nie zaakceptowali podziału, lecz podtrzymywali nadzieję pojednania pomiędzy tymi, którzy wierzą jednemu Panu. Jako katolicy i luteranie podjęliśmy wspólną podróż pojednania. Teraz, w kontekście upamiętnienia reformacji z 1517 roku, mamy okazję, aby potwierdzić wspólną drogę, tę, która była wytyczana przez ponad pięćdziesiąt lat dialogu ekumenicznego pomiędzy Światową Federacją Luterąską a Kościołem katolickim. Nie możemy poddać się podziałom, które wywołał rozłam między nami. Mamy okazję, aby uleczyć ten krytyczny moment w naszej historii przez wzniesienie się ponad kontrowersje i spory, które często nie pozwalały nam zrozumieć jeden drugiego” (Francis, 2016).

Nakreślony przez papieża Franciszka program roku upamiętniającego reformację został potwierdzony jako droga na przyszłość w przyjętej 31 października 2017 roku *Wspólnej deklaracji* Światowej Federacji Luterąskiej i Papieskiej Rady do spraw Popierania Jedności Chrześcijan na zakończenie roku wspólnych obchodów reformacji. Dokument podkreśla wdzięczność za ekumeniczne relacje, trwające przez ostatnie 50 lat i prowadzące do wzrostu wzajemnego zrozumienia oraz do uchwalenia fundamentalnych porozumień teologicznych (takich jak *Wspólna deklaracja w sprawie nauki o usprawiedliwieniu*).

Wyraża też zobowiązanie do kroczenia ku celowi, jakim jest jedność eucharystyczna. Przyznaje również, że rok wspólnego upamiętniania reformacji przyniósł wiele ekumenicznych sukcesów: „Wśród błogosławieństw tego roku upamiętniania jest też takie, że po raz pierwszy luteranie i katolicy spoglądali na reformację z perspektywy ekumenicznej. Pozwoliło to na przyjęcie nowego spojrzenia na zdarzenia z XVI wieku, które doprowadziły do podziału. Przyznajemy, że chociaż nie możemy zmienić przeszłości, jej wpływ na nas dzisiaj może być przemieniony tak, by stał się nowym bodźcem dla wzrastającej wspólnoty i znakiem nadziei dla świata na przezwyciężenie podziałów i rozbicia. Jeszcze raz okazało się, że między nami jest o wiele więcej tego, co nas łączy, niż tego, co nas dzieli” (*Joint Statement*, 2017).

Ponadto dokument przypomina, że jeden z największych ekumenicznych sukcesów, jakim jest podpisanie *Wspólnej deklaracji w sprawie nauki o usprawiedliwieniu*, przynosi kolejne efekty. Takim jest podpisanie tego dokumentu również przez Światową Radę Metodystyczną w 2006 roku oraz przez Światową Wspólnotę Kościołów Reformowanych w roku jubileuszowym.

Nadzieje i troski, wyrażane przez papieża podczas roku upamiętniającego reformację, były przez niego wielokrotnie powtarzane podczas oficjalnych spotkań z delegacjami luteranów z poszczególnych krajów, np. z Finlandii, Niemiec czy Stanów Zjednoczonych. Ponadto luteranie, ale i choćby reformowani z zainteresowaniem, aprobatą, a niekiedy też entuzjazmem witali poszczególne działania i wypowiedzi Franciszka. Dotyczyło to np. encykliki *Laudato si'*, po opublikowaniu której ówczesny sekretarz generalny Światowej Federacji Luteranńskiej Martin Junge powiedział: „Doceniamy nacisk, jaki papież Franciszek kładzie na intymną wspólnotę troski o planetę, o ubogich i o przyszłe pokolenia. [...] Musimy uważnie czytać tę encyklikę, aby odnaleźć wspólny fundament w spojrzeniu na bieżące zaangażowanie w zagadnienia zmian klimatycznych” (*Lutheran Study to Climate Change*, 2014). Z podobnym entuzjazmem spotyka się wśród Kościołów ewangelickich charakterystyczny rys tego pontyfikatu, jakim jest społeczne zaangażowanie i troska o tych, którzy pozostają na marginesach – o ubogich i wykluczonych. To spostrzeżenie odsyła z kolei do następnej rocznicy, która ukazała specyfikę ekumenicznego zaangażowania Franciszka, a więc do 70. rocznicy powstania ŚRK. Dla problematyki niniejszego artykułu ten jubileusz jest znaczący dlatego, że, jak już wspomniano, głos ewangelików jawi się jako kluczowy w kierunkach, jakimi podąża ŚRK.

3. Papież Franciszek wobec Światowej Rady Kościołów

W 2018 roku ŚRK świętowała 70 lat swojego działania. Główne uroczystości odbyły się 23 sierpnia w Amsterdamie w Nieuwe Kerk. Amsterdam nie został wybrany przypadkowo, bowiem właśnie tam miało miejsce założycielskie Zgromadzenie Ogólne ŚRK. Natomiast 21 czerwca 2018 roku siedzibę ŚRK w Genewie odwiedził papież.

Podczas swego przemówienia przed zgromadzonymi w głównej auli genewskiej siedziby organizacji Ojciec Święty powiedział: „Po wielu latach zaangażowania ekumenicznego, w tę 70. rocznicę powstania Rady, prosimy Ducha, aby ożywił nasz krok. Zbyt łatwo zatrzymuje się on przed utrzymującymi się rozbieżnościami; zbyt często zatrzymuje się na starcie, wyczerpany pesymizmem. Niech dystanse nie będą wymówką, już teraz można postępować według Ducha: modlić się, ewangelizować, wspólnie służyć; to jest możliwe i miłe Bogu! Postępować razem, modlić się razem, pracować razem: to jest nasza główna droga. Ta droga ma precyzyjny cel: jedność. Droga przeciwna – droga podziału – prowadzi do wojen i zniszczenia. Pan żąda od nas, abyśmy nieustannie obierali drogę komunii, która prowadzi do pokoju. [...] Pan prosi nas o jedność; świat rozszarpany przez nazbyt wiele podziałów, dotyczących przede wszystkim najsłabszych, błaga o jedność. Drodzy bracia i siostry, chciałem tu przyjechać jako pielgrzym w poszukiwaniu jedności i pokoju. Dziękuję Bogu, ponieważ znalazłem was tutaj, bracia i siostry, już w drodze. Postępowanie razem dla nas, chrześcijan, nie jest strategią, by lepiej uwydatnić nasze znaczenie, ale aktem posłuszeństwa wobec Pana i miłości w odniesieniu do świata. Prośmy Ojca, abyśmy postępowali razem z większą energią na drogach Ducha. Niech krzyż wyznacza kierunek wędrówki, bo tam, w Jezusie, są już obalone mury podziałów i pokonana jest wszelka wrogość (Ef 2,14): tam zrozumiemy, że mimo wszystkich naszych słabości nic nas nigdy nie odłączy od Jego miłości (Rz 8,35-39)” (Francis, 2018).

ŚRK, mimo pewnego kryzysu, pozostaje wciąż jedną z najważniejszych organizacji ekumenicznych, skupiającą Kościoły tradycji prawosławnej, luterańskiej, reformowanej, anglikańskiej, metodystycznej i wiele innych. Stanowi globalną platformę spotkań chrześcijan z całego świata, miejsce wymiany idei teologicznych, koncepcji ekumenicznych, kierunków podejmowanych działań. Od wielu dekad jednym z najważniejszych obszarów aktywności ŚRK jest zaangażowanie społeczne, które przejawia się nie tylko w licznych akcjach diakonijnych podejmowanych w różnych miejscach globu, ale też w promowaniu wartości transformujących systemy kulturowe i polityczne. Ten drugi aspekt działań stanowi przyczynę krytyki, która,

płynąc z różnych pozycji wyznaniowych i teologicznych, wymierzona jest w Radę. Jej negatywna ocena bywa najczęściej wyrażana w stwierdzeniu, że sprowadza ona orędzie chrześcijańskie do wymiaru światowego, *hic et nunc* (Kopiec, 2019, s. 24).

Niezależnie od tej krytyki ŚRK pozostaje wciąż obfitym źródłem refleksji ekumenicznej oraz miejscem ekumenicznej praktyki. A głos Kościołów ewangelickich, luterańskich i reformowanych jest dla tej refleksji i praktyki kluczowy. Na takie stwierdzenie pozwala już choćby pobieżne porównanie nauczania ŚRK oraz jej wyznaniowych odpowiedników – Światowej Federacji Luterańskiej, a także Światowej Wspólnoty Kościołów Reformowanych. Wiele koncepcji, jak np. paradygmat ekumenicznej myśli społecznej „Międzynarodowej Komisji Sprawiedliwość, Pokój i Zachowanie Stworzenia”, płynnie przechodzi granice tych instytucji, stając się wspólnymi dla globalnie pojętego chrześcijaństwa. W ostatnich dekadach wspólnym motywem stała się również bardzo ostra krytyka neoliberalnej globalizacji. Diagnoza niesprawiedliwości, krzywd i konfliktów, jakie – zdaniem teologów ŚRK – niesie ze sobą współczesny system gospodarczy, stanowi od lat 90. najważniejszy obszar jej refleksji. Ale też motyw ten jest stale obecny we wspomnianych organizacjach wyznaniowych, co więcej, stosują one podobne pojęcia, źródła biblijne, metafory, koncepcje. Światowa Wspólnota Kościołów Reformowanych na zebraniu w Debreczynie w 1997 roku (wtedy jeszcze jako Światowy Alians Kościołów Reformowanych) ogłosiła konieczność *processus confessionis* odnośnie do niesprawiedliwości ekonomicznej i zniszczenia środowiska naturalnego, a więc „zobowiązującego procesu stopniowego rozpoznawania tych zjawisk oraz edukacji we wszystkich Kościołach członkowskich i na wszystkich poziomach” (Conradie, 2006, s. 38). Oznaczało to z jednej strony położenie większego nacisku na refleksję dotyczącą procesów ekonomicznych, ich teologicznej perspektywy, a także ich konsekwencji dla życia ludzi oraz dla środowiska naturalnego, z drugiej zaś zobowiązywało do obrony tych, którzy są ofiarami ekonomicznej niesprawiedliwości, jak również do sprzeciwu wobec podporządkowania środowiska naturalnego rachunkowi ekonomicznemu. Światowa Federacja Luterańska w dokumencie *Wezwanie do uczestnictwa w transformacji globalizacji ekonomicznej (A Call to Participate in Transforming Economic Globalization)* zadeklarowała, że dołącza do ŚRK, Światowej Wspólnoty Kościołów Reformowanych, a także innych instytucji ekumenicznych w kontynuacji procesu ekumenicznego koncentrującego się na pytaniu, jakie wyzwania stanowią dla Kościołów niesprawiedliwości ekonomiczne i ekologiczne. Autorzy podkreślili, że „różne praktyki ekonomiczne, prowadzące do zmniejszenia się dobrobytu sąsiadów (szczególnie tych najsłabszych i najbardziej narażonych

na krzywdę), muszą być odrzucane i zastępowane przez działania alternatywne oraz że pastory są zobowiązani, aby demaskować takie ukryte niesprawiedliwości różnych praktyk ekonomicznych, które wyzyskują najsłabszych” (Bloomquist, 2004, s. 126).

Obserwacja pontyfikatu papieża Franciszka pokazuje, iż motyw krytyki aktualnego porządku społeczno-ekonomicznego staje się bardzo istotny także dla Kościoła katolickiego, co obrazuje wyraźnie choćby adhortacja *Evangelii gaudium*. Należałoby tu wspomnieć np. tak zdecydowane sformułowanie jak to z punktu 55: „Jedną z przyczyn tej sytuacji jest nasz stosunek do pieniądza, ponieważ spokojnie przyjmujemy jego panowanie nad nami i nad naszymi społeczeństwami. Przeżywany przez nas kryzys finansowy sprawia, że zapominamy, iż u jego początków tkwi głęboki kryzys antropologiczny: negacja prymatu istoty ludzkiej!” (Franciszek, 2013, nr 55). Ogólna ocena tekstu adhortacji nie pozostawia wątpliwości, że biskup Rzymu jest zdecydowanym przeciwnikiem obecnego ustroju gospodarczego.

4. Eucharystia i małżeństwa międzywyznaniowe

Od wielu dekad do kluczowych problemów relacji międzywyznaniowych należą zagadnienia małżeństw mieszanych oraz interkomunii. Naturalnie sprawy te nie są *równorzędne* – *wspólnota ołtarza* stanowi fundamentalny cel ekumenizmu, widzialny znak jedności, natomiast kwestia małżeństw różnych wyznaniowo, choć mniej znacząca z teologicznego punktu widzenia, pozostaje jednym z najistotniejszych problemów ekumeniczno-pastoralnych. W obu przypadkach relacje katolicko-luterańskie cechuje intensywność dialogu, choć nie przekłada się ona na jakies przełomowe orzeczenia. Istotna jest tu również pewna niesymetryczność w nauczaniu o Eucharystii w obu Kościołach: o ile w przypadku Kościoła katolickiego wspólna celebracja jest rzeczywiście celem dążeń ekumenicznych, o tyle w rozumieniu luterańskim stanowi drogę do jedności. Obie kwestie szczególnie łączą się w konkretnej sytuacji życiowej małżonków należących do różnych wyznań, którzy stykają się z doświadczeniem podziału w trakcie liturgii.

W oficjalnym dialogu doktrynalnym sprawa Eucharystii pojawia się naturalnie na każdym jego etapie. Już w 1978 roku w trakcie drugiej fazy dialogu przyjęto uzgodnienie zatytułowane *Wieczera Pańska*. Jego obszernie fragmenty powtórzono we wspomnianym już dokumencie *Od konfliktu do komunii*, który w ten sposób jest obecnie najbardziej reprezentatywny dla określania wspólnych relacji. Tekst składa się

z prezentacji nauczania na temat Eucharystii kolejno w obu tradycjach wyznaniowych, następnie naświetla stan dialogu ekumenicznego oraz wylicza wciąż istniejące kontrowersje, które grupuje w dwóch obszarach tematycznych: zagadnieniach dotyczących wiary w rzeczywistą obecność Chrystusa podczas Eucharystii, a także rozumienia Mszy Świętej jako ofiary. Odnośnie do pierwszej kwestii autorzy dokumentu stwierdzają, że nie stanowi ona kontrowersji między oboma wyznaniami: „W sakramencie Wieczerzy Pańskiej Jezus Chrystus, prawdziwy Bóg i prawdziwy Człowiek, jest obecny w pełni i całkowicie, w Jego Ciele i Krwi, pod postaciami chleba i wina” (*From Conflict to Communion*, 2013, s. 58). W drugim przypadku dokument podkreśla znaczenie pojęcia *anamnesis* i przyznaje, że w tym temacie różnice pomiędzy luteranami i katolikami są do zaakceptowania (*tolerable*) (*From Conflict to Communion*, 2013, s. 60). Wreszcie dokument zaznacza, że przeszkody w nauczaniu na temat Eucharystii wiążą się przede wszystkim z różnicami w teologii urzędu duchownego, a rozbieżności te powiększają się w miarę przyjmowania przez kolejne Kościoły luterkańskie ordynacji kobiet.

Bezpośrednio z tym zagadnieniem związana jest kwestia małżeństw różnych wyznaniowo. W stosunkach luterkańsko-katolickich wiele emocji na temat Eucharystii wzbudziła odpowiedź papieża Franciszka na pytanie zadane przez luterankę, która wyznała, że chciałaby razem ze swoim mężem, który jest katolikiem, przyjmować Komunię Świętą. Najogólniej mówiąc, papież odpowiedział, że sprawę tę powinna rozstrzygnąć w swoim sumieniu. Wypowiedź ta została natychmiast podchwyciona przez ekumenicznych entuzjastów, jak i ekumenicznych sceptyków. Ci pierwsi widzieli w niej otwarcie drogi ku interkomunii między obiema wspólnotami, ci drudzy zaś kolejny krok ku teologicznemu permissywizmowi. Intencję Franciszka można jednak lepiej zrozumieć, zwracając uwagę na konkluzję jego wypowiedzi. Papież przyznał, że nie jest ekspertem w tym temacie i że nie odważy się powiedzieć w tym momencie nic poza zachętą do osobistej rozmowy z Panem i do podążania za osobistym rozstrzygnięciem płynącym z tej rozmowy (Gaillardetz, 2017, s. 18). Należy więc podkreślić, że jego słowa miały wyraźnie indywidualny i sytuacyjny charakter, odnosiły się do konkretnego pytania i nie powinno im przypisywać się jakiegos uogólniającego znaczenia.

W tym temacie szczególnie znaczenie ma debata wewnątrzniemiecka, gdzie wyznaniowa przynależność małżonków stanowi znaczny problem pastoralny. W lutym 2018 roku opinię publiczną poruszył projekt wytycznych pastoralnych episkopatu niemieckiego *Iść z Chrystusem - na drodze jedności. Małżeństwa różne wyznaniowo*

i wspólne uczestnictwo w Eucharystii (*Mit Christus gehen – Der Einheit auf der Spur. Konfessionsverbindende Ehen und gemeinsame Teilnahme an der Eucharistie*), w którym biskupi zadali pytanie o możliwość przyjmowania Komunii przez współmałżonków należących do Kościoła ewangelickiego. Autorzy listu zaznaczyli, iż „wołają o duchową pomoc dla rozstrzygnięć sumienia w indywidualnych przypadkach małżeństw różnych wyznaniowo, które odczuwają potrzebę wspólnego przyjmowania Eucharystii”, a „małżeństwa przez chrzest, wiarę i sakrament małżeństwa są jak najściślej połączone i dzielą swe całe życie” (*Brief des Präfekten der Glaubenskongregation*, 2018). Biskupi zastrzegli również, że do Kongregacji Nauki Wiary została wysłana szczegółowa prezentacja ich stanowiska, a tekst listu nie jest oficjalnym dokumentem Niemieckiej Konferencji Biskupów, lecz raczej pomocą interpretacyjną (*Orientierungshilfe*), której stosowanie poddaje się odpowiedzialności poszczególnych biskupów. Jednocześnie podkreślili, iż temat wspólnego, pełnego udziału w Eucharystii małżonków różnych wyznaniowo niesie ze sobą zobowiązanie do pogłębiania ekumenicznych relacji.

Należy tu dodać, że nie cały episkopat poparł powyższe wytyczne. Nie zgodziło się z nimi siedmiu biskupów, którzy poprosili o rozstrzygnięcie Stolicę Apostolską. W maju 2018 roku arcybiskup Luis Ladaria, prefekt Kongregacji Nauki Wiary, przekazał decyzję papieża o wstrzymaniu publikacji powyższego dokumentu. Warto przytoczyć tu obszerniejszy fragment listu, zawierającego jej uzasadnienie: „Nasza rozmowa z dnia 3 maja 2018 roku pokazała, że tekst wytycznych porusza cały szereg problemów o istotnym znaczeniu. Stąd też Ojciec Święty doszedł do wniosku, że nie jest on gotowy do publikacji. Istotne racje dla takiego rozstrzygnięcia mogą być ujęte w następujących punktach: pytanie o dopuszczenie do Komunii Świętej ewangelików żyjących w małżeństwach międzywyznaniowych jest tematem, który dotyka wiary Kościoła i ma znaczenie dla Kościoła uniwersalnego. Kwestia ta ma również znaczenie dla relacji ekumenicznych z innymi Kościołami i wspólnotami kościelnymi, których nie można lekceważyć. Temat dotyczy prawa kościelnego, przede wszystkim interpretacji kanonu 844. Ponieważ w wielu częściach Kościoła otwarcie stawia się pytania, odnoszące się do tego punktu, zlecono właściwym dykasteriom Stolicy Apostolskiej rychłe opracowanie wyjaśnienia tej kwestii na poziomie Kościoła uniwersalnego. W szczególności jawi się jako odpowiednie, aby biskupom diecezjalnym powierzyć opinię o istnieniu «naglącej, trudnej konieczności». Dla Ojca Świętego jest sprawą wielkiej troski, aby w niemieckiej konferencji biskupów pozostał żywy duch kolegalności, jak podkreślał to Sobór Watykański II” (*Brief des Präfekten der Glaubenskongregation*, 2018).

***

Charakterystyka ekumenizmu papieża Franciszka wobec Kościołów ewangelickich z pewnością musi uwzględniać jeszcze inne czynniki, przede wszystkim rozbiegające się interpretacje etyczno-moralne różnych zjawisk, związanych z ludzką seksualnością i z postępem medycznym. Jednakże rozbieżności te nie rozpoczęły się podczas tego pontyfikatu, lecz mają znacznie dłuższą historię, sięgającą 90. lat XX wieku. Ponadto same Kościoły ewangelickie są bardzo podzielone w ocenie tych obszarów. Wystarczy przypomnieć tutaj fakt zerwania wspólnoty ołtarza i urzędu duchownego z Kościołem Szwecji przez Luterancki Kościół Etiopii ze względu na nauczanie tego pierwszego na temat homoseksualizmu. Biorąc pod uwagę te fakty, a także obserwacje i wnioski sformułowane powyżej, można pokusić się o stwierdzenie, że papież Franciszek z pewnością wykorzystuje te szanse, których dostarczają mu tendencje i wydarzenia w ruchu ekumenicznym, ale też respektuje kierunki ekumeniczne wyznaczone przez jego poprzedników. Istotnym punktem zbieżności, również z Kościołami ewangelickimi, jest społeczne i ekologiczne zaangażowanie papieża, które znajduje często wręcz entuzjastyczne oceny wśród ewangelików.

Bibliografia

- Bloomquist K.L. (ed.), 2004, *Communio, Responsibility, Accountability. Responding as a Lutheran Communion to Neoliberal Globalization*, The Lutheran World Federation, Geneva, p. 125-133.
- Brief des Präfekten der Glaubenskongregation, 2018 [on-line], <https://www.katholisch.de/artikel/17781-papst-gegen-veroeffentlichung-von-handreichung> [dostęp: 15.01.2021].
- Conradie E., 2006, *Christianity and Ecological Theology: Resources for Further Research*, Sun Media, Stellenbosch.
- Der Ständige Rat der Deutschen Bischofskonferenz, 2018, *Pastorale Handreichung zur Frage konfessionsverbindender Ehen und gemeinsamer Teilnahme an der Eucharistie* [on-line], <https://www.dbk.de/presse/aktuelles/meldung/pastorale-handreichung-zur-frage-konfessionsverbindender-ehen-und-gemeinsamer-teilnahme-an-der-eucha> [dostęp: 15.01.2021].
- From Conflict to Communion. Lutheran-Catholic Common Commemoration of the Reformation in 2017*, 2013, Evangelische Verlagsanstalt, Leipzig.

- Gaillardetz R.R., 2017, *A More Pastoral Magisterium: Papal Authority in the Francis Era*, Commonweal, January 27, s. 18-21.
- Joint Statement by the Lutheran World Federation and the Pontifical Council for Promoting Christian Unity on the Conclusion of the Year of the Common Commemoration of the Reformation*, 2017 [on-line], <https://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-occidentale/luterani/relazioni/en.html> [dostęp: 15.01.2021].
- Koch K., 2017, *Why a Common Commemoration of the Reformation?*, *International Journal of the Study of the Christian Church*, no. 17, s. 3-10.
- Kopiec P., 2019, *Spoleczeństwo w teologicznej refleksji organizacji ekumenicznych. Panorama ujęć*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Luthern Study Guide to Pope Francis' Letter on Climate Change*, 2014 [on-line], [file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Luthern_climate_change_study_week_1_final%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Administrator/Downloads/Luthern_climate_change_study_week_1_final%20(1).pdf) [dostęp: 15.01.2021].
- Napiórkowski S.C., 1996, *Topografia dialogów międzywyznaniowych*, w: Hryniewicz W., Gajek J.S., Koza S.J., *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
- Franciszek, 2013, *Evangelii gaudium*, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- Franciszek, 2016, *Homily for the Common Ecumenical Prayer at the Lutheran Cathedral of Lund* [on-line], <https://guides.library.duq.edu/c.php?g=585704&p=4051303> [dostęp: 15.01.2021].
- Franciszek, 2018, *Ecumenical Prayer. Ecumenical Pilgrimage of Pope Francis to Geneva for the 70th Anniversary of the World Council of Churches* [on-line], https://www.vatican.va/content/francesco/pl/speeches/2018/june/documents/papa-francesco_20180621_preghiera-ecumenica-ginevra.html [dostęp: 15.01.2021].
- Report of the Fourth Phase of Catholic-Reformed Dialogue „Justification and Sacramentality. The Christian Community as an Agent for Justice”*, 2016 [on-line], <https://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-occidentale/alleanza-mondiale-delle-chiese-riformate/dialogo-internazionale-cattolico-riformato/documenti-di-dialogo/testo-in-inglese.html> [dostęp: 15.01.2021].
- Scerri H., 2018, *Ecumenical Attitudes of Pope Francis*, *Roczniki Teologiczne*, z. 7, nr 65, s. 21-33.
- Tornielli A., 2014, *Pope Francis' Ecumenism. Vatican Insider* [on-line], <https://www.lastampa.it/vatican-insider/en/2014/01/28/news/pope-francis-ecumenism.1.35940262> [dostęp: 15.01.2021].